

بررسی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی

۱۳۷۴-۱۳۵۸

رکن‌الدین احمد لاری^۱ و فرزانه فرزین^۲

چکیده: در این پژوهش، مقالات مندرج در مجلات پیام کتابخانه، فصلنامه کتاب، کتابداری، اطلاع‌رسانی و کرانه از جنبه‌های تألیف و ترجمه، پدید آورندگان، موضوع و میزان مشارکت اعضای هیأت علمی، دانشجویان و کتابداران مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج حاصله نشان می‌دهد که بیشترین مقالات به تألیف اختصاص دارد و سهم مردان بیش از زنان است. کتابداران نقش عمده‌ای در تألیف و ترجمه داشته‌اند. بیشترین مقالات درباره کتابخانه‌ها و اطلاع‌رسانی است و بیش از نیمی از مقالات توسط افرادی فراهم شده که تنها یک مقاله منتشر نموده‌اند.

از زمانی که کتابداری و اطلاع‌رسانی به صورت آموزش رسمی در دانشگاه‌های کشور ارائه گردیده است، بیش از سه دهه نمی‌گذرد. این آموزش ابتدا به صورت دوره‌های کارشناسی ارشد و سپس دوره‌های کاردانی و کارشناسی در اکثر دانشگاه‌های کشور آغاز گردید.

روند رویه رشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های کشور، بویژه در سطوح کاردانی و کارشناسی، نیاز به نوشته‌هایی در زمینه‌های مختلف این رشته را به وجود آورد. از اینرو، انتشار مجلات متعددی به زبان فارسی آغاز شد و اساتید، کتابداران و افراد صاحب‌نظر مقالاتی را جهت درج به این مجلات ارسال داشتند.

۱. عضو هیأت علمی گروه کتابداری دانشگاه اصفهان.

۲. عضو هیأت علمی گروه کتابداری دانشگاه شیراز.

در این نوشته، مقالات مندرج در پنج مجله کتابداری و اطلاع رسانی منتشر شده در سطح کشور از دیدگاههای مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد.

اهداف مطالعه

- ۱- بررسی میزان کتابهای تألیف و ترجمه شده در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی.
- ۲- بررسی میزان عملکرد مردان و زنان در این زمینه.
- ۳- مشخص نمودن گروه شغلی مؤلفان و مترجمان (استاد / دانشجو / کتابدار).
- ۴- تعیین میزان پراکندگی موضوعی مقالات کتابداری و اطلاع رسانی.
- ۵- تعیین تعداد و درصد مقالات منتشر شده توسط نویسندگان و مترجمان.

مجلات مورد بررسی

جدول شماره یک نشان دهنده مشخصات پنج مجله‌ای است که صرفاً به مقالات کتابداری و اطلاع رسانی پرداخته و در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرند.

جدول ۱: مجلات مورد بررسی

عنوان مجله	اولین شماره مورد بررسی	آخرین شماره مورد بررسی	تعداد مقالات
پیام کتابخانه	۱	۱۵	۱۴۲
فصلنامه کتاب	۱	بهار ۷۴	۱۳۰
کتابداری	۷	۱۹	۶۸
اطلاع رسانی	۱	پاییز ۷۲	۵۴
کرانه	۱	۴	۲۲

لازم به ذکر است که از پنج مجله مذکور، مجله کتابداری و نشریه اطلاع رسانی از پیش از انقلاب اسلامی نیز منتشر می‌شدند که در مورد نشریه اطلاع

رسانی فقط دوره جدید یعنی از سال ۱۳۶۱ در نظر گرفته شده است.

پیشینه تحقیق

در زمینه کتابسنجی تاکنون مقالات متعددی به زبان فارسی در مجلات کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر شده است که در ارتباط با بررسی حاضر می‌توان به عناوین زیر اشاره نمود:

۱- دیانی، محمد حسین. «مقالات و مقاله نویسان در نامه انجمن کتابداران ایران» مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز. دوره دوم، شماره اول، پائیز ۱۳۶۵، ص. ۳۸-۴۸.

در این بررسی، ۱۸۷ مقاله چاپ شده در دوره سیزده ساله نامه انجمن کتابداران ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۲- فرحزاد، محمد. «وضعیت نشر مقاله‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در سالهای ۵۸ تا ۶۸. نشریه کتابداری. دفتر نوزدهم، ۱۳۷۱، ص. ۱۰۰-۱۱۱.

در این مقاله نویسنده مقالات مندرج در نشریه‌های ادواری تخصصی، نیمه تخصصی و مجموعه‌های مربوط به کتابداری و اطلاع‌رسانی را مورد بررسی قرار داده است.

۳- یوهه تسای، مینک. «مطالعه کتابسنجی متون نمایه‌سازی و چکیده نویسی ۱۸۷۶-۱۹۷۶». ترجمه علی مزنیانی. فصلنامه کتاب، دوره پنجم. شماره ۲، ۱۳۷۲، ص. ۱۰۵-۱۱۶.

در این مقاله کتابسنجی، ارجاعات به منابع نمایه‌سازی و چکیده نویسی از سال ۱۸۷۶ تا ۱۹۷۶ مورد بررسی قرار گرفته است.

روش و مسائل تحقیق

ابتدا، با مراجعه مستقیم به هر شماره از پنج مجله اصلی کتابداری و اطلاع‌رسانی، اطلاعات مربوط به کلیه مقالات مندرج در آنها استخراج گردید. در مورد هر مقاله وضعیت تألیف یا ترجمه، مؤلف و مترجم مرد/زن، وضعیت شغلی پدید آورنده و موضوع مقالات مشخص گردید.

مقالاتی که بیش از یک نویسنده داشته‌اند، اگر کلیه نویسندگان آنها زن یا مرد بوده‌اند در قسمت مربوطه و در غیر این صورت، در قسمت کار مشترک قرار گرفتند.

آثاری که نویسنده مشخص نداشته‌اند در بخش فاقد نویسنده ذکر شده‌اند. در مورد گروه شغلی، افرادی که شناخته شده بودند و یا در مجلات عضویتشان در هیأت علمی دانشگاهها مشخص بود تحت عنوان هیأت علمی، افرادی که از آنها در مجله با عنوان دانشجو اسم برده شده بود زیر نام دانشجو، و سایرین در قسمت کتابدار قرار گرفتند.

برای مشخص نمودن موضوع مقالات ابتدا، با مطالعه اجمالی، موضوعی مناسب برای هر مقاله در نظر گرفته شد. از آنجا که تعداد موضوعات بسیار زیاد بود و ذکر همه آنها در تحلیل آماری غیر ممکن می‌نمود، با توجه به تشابه موضوعی، در هم ادغام شده و به ده دسته به شرح زیر تقسیم شدند: موضوعات مربوط به ایفلا، فید و انجمنهای کتابداری در قسمت کتابداری؛ موضوعات مربوط به کامپیوتری کردن کتابخانه‌ها، تکنولوژی اطلاعاتی، دیسکهای فشرده، پایگاههای اطلاعاتی، اطلاعات و ارتباطات و مدیریت اطلاعات در قسمت اطلاع‌رسانی؛ یادوارها در قسمت کتابداران؛ نشریات ادواری؛ قسمت مجموعه سازی؛ نشر الکترونیک، انتشارات، حق مؤلف و تاریخ چاپ در قسمت چاپ و نشر؛ سرعنوانهای موضوعی، چکیده نویسی و نمایه‌سازی در قسمت فهرست‌نویسی و رده‌بندی؛ کتابشناسیها و فهرستهای مشترک در قسمت مراجع؛ انواع کتابخانه‌ها، خدمات کتابخانه‌ای، حفاظت و ساختمان در قسمت کتابخانه‌ها؛ نقد کتاب، نسخه‌های خطی، کتابسنجی، نمایشگاهها و مقالات مربوط به کتاب سال در قسمت کتاب و کتابخوانی و مقالات مربوط به کودکان و نوجوانان در قسمت ادبیات کودکان قرار گرفتند.

بررسی مجلات

الف: پیام کتابخانه

از مجموع ۱۴۲ مقاله مندرج در این مجله، ۱۱۰ مورد (۷۷/۴۶٪) تألیف و ۳۲ مورد (۲۲/۵۳٪) ترجمه است. از همین تعداد مقاله، ۸۸ مورد (۶۱/۹۷٪) توسط مردان و ۴۶ مورد (۳۲/۳۹٪) به وسیله زنان نوشته شده و ۸ مورد (۵/۶۳٪) فاقد نویسنده است.

از ۱۴۲ مقاله مذکور ۴۹ مورد (۳۴/۵٪) توسط اعضای هیأت علمی

دانشگاهها، ۱۴ مورد (۹/۸۵٪) به وسیله دانشجویان و ۷۹ مورد (۵۵/۶۳٪) به وسیله کتابداران نوشته شده است.

در زمینه موضوعی از کل ۱۴۲ مقاله مذکور ۱۰ مورد (۷/۰۴٪) به کتابداری، ۲۳ مورد (۱۶/۱۹٪) به اطلاع رسانی، ۱ مورد (۰/۷٪) به کتابداران، ۶ مورد (۴/۲۲٪) به مجموعه سازی، ۴ مورد (۲/۸۱٪) به چاپ و نشر، ۱۱ مورد (۷/۷۴٪) به فهرست نویسی و رده بندی، ۱۳ مورد (۹/۱۵٪) به مراجع، ۵۵ مورد (۳۸/۷۳٪) به کتابخانه ها، ۱۲ مورد (۸/۴۵٪) به کتاب و کتابخوانی و ۷ مورد (۴/۹۲٪) به ادبیات کودکان اختصاص داشته است.

ب: فصلنامه کتاب

از مجموع ۱۳۰ مقاله و گزارش مندرج در این مجله ۷۳ مورد (۵۶/۱۵٪) تألیف و ۵۷ مورد (۴۳/۸۴٪) ترجمه است. از این تعداد مقاله ۶۴ مورد (۴۹/۲۳٪) توسط مردان و ۶۱ مورد (۴۶/۹۲٪) به وسیله زنان نوشته شده است. در این مجله یک مورد (۰/۷۴٪) کار مشترک و ۴ مورد (۳/۰۷٪) فاقد نویسنده وجود داشته است.

از کل مقالات مذکور، ۳۶ مورد (۲۷/۶۹٪) به وسیله اعضای هیأت علمی دانشگاهها، ۲۰ مورد (۱۵/۳۸٪) توسط دانشجویان و ۷۴ مورد (۵۶/۹۲٪) به وسیله کتابداران نوشته شده است.

در زمینه موضوعی، از کل ۱۳۰ مقاله ۱۷ مورد (۱۳/۰۷٪) به کتابداری، ۲۲ مورد (۱۶/۹۲٪) به اطلاع رسانی، ۹ مورد (۶/۹۲٪) به کتابداران، ۲ مورد (۱/۵۳٪) به مجموعه سازی، ۷ مورد (۵/۳۸٪) به چاپ و نشر، ۱۳ مورد (۱۰٪) به فهرست نویسی و رده بندی، ۱۵ مورد (۱۱/۵۳٪) به مراجع، ۲۴ مورد (۱۸/۴۶٪) به کتابخانه ها، ۱۹ مورد (۱۴/۶۱٪) به کتاب و کتابخوانی و ۲ مورد (۱/۵۲٪) به ادبیات کودکان اختصاص دارد.

ج: کتابداری

از مجموع ۶۸ مقاله و گزارش مندرج در این مجله، ۴۰ مورد (۵۸/۸۲٪) تألیف و ۲۸ مورد (۴۱/۱۷٪) ترجمه است. از همین تعداد مقاله ۴۱ مورد (۶۰/۲۹٪) توسط مردان و ۲۳ مورد (۳۳/۸۲٪) به وسیله زنان نوشته شده و ۴

مورد (۵/۸۸) فاقد نویسنده است.

از کل مقالات مذکور، ۱۵ مورد (۲۲/۰۵) توسط اعضای هیأت علمی دانشگاهها، ۲ مورد (۲/۹۴) به وسیله دانشجویان و ۵۱ مورد (۷۵) توسط کتابداران نوشته شده است.

در زمینه موضوعی ۸ مورد (۱۱/۷۶) به کتابداری، ۴ مورد (۵/۸۸) به اطلاع رسانی، ۳ مورد (۴/۴۱) به کتابداران، ۸ مورد (۱۱/۷۶) به مجموعه سازی، ۱ مورد (۱/۴۷) به چاپ و نشر، ۱۱ مورد (۱۶/۱۷) به فهرست نویسی و رده بندی، ۴ مورد (۵/۸۸) به مراجع، ۲۰ مورد (۲۹/۴۱) به کتابخانه ها، ۹ مورد (۱۳/۲۳) به کتاب و کتابخوانی اختصاص دارد. در زمینه ادبیات کودکان هیچ مقاله ای در این مجله مشاهده نشد.

د: اطلاع رسانی

از مجموع ۵۴ مقاله و گزارش ارائه شده در این مجله، ۳۲ مورد (۵۹/۲۵) تألیف و ۲۲ مورد (۴۰/۷۴) ترجمه است. از همین تعداد مقاله، ۲۹ مورد (۵۳/۷۰) توسط مردان و ۲۳ مورد (۴۲/۵۹) به وسیله زنان نوشته شده و ۲ مورد (۳/۷۰) فاقد نویسنده است.

از کل مقالات مذکور، ۲۲ مورد (۴۰/۷۴) توسط اعضای هیأت علمی دانشگاهها و ۳۲ مورد (۵۹/۲۵) به وسیله کتابداران نوشته شده است. در زمینه موضوعی ۱ مورد (۱/۸۵) به کتابداری، ۲۵ مورد (۴۶/۲۹) به اطلاع رسانی، ۲ مورد (۳/۷۰) به کتابداران، ۳ مورد (۵۵/۵) به مجموعه سازی، ۵ مورد (۹/۲۵) به فهرست نویسی و رده بندی، ۵ مورد (۹/۲۵) به مراجع، ۱۲ مورد (۲۲/۲۲) به کتابخانه ها، و ۱ مورد (۱/۸۵) به کتاب و کتابخوانی اختصاص دارد. در این مجله در زمینه چاپ و نشر و ادبیات کودکان هیچ مقاله ای منتشر نشده است.

ه: کرانه

از مجموع ۲۲ مقاله و گزارش مندرج در این مجله، ۱۵ مورد (۶۸/۱۸) تألیف و ۷ مورد (۳۱/۸۱) ترجمه است. از همین تعداد مقاله ۱۳ مورد (۵۹/۰۹) توسط مردان، و ۷ مورد (۳۱/۸۱) به وسیله زنان نوشته شده و ۲ مورد

(۹/۰۹٪) فاقد نویسنده است.

از کل مقالات مذکور، ۴ مورد (۱۸/۱۸٪) توسط اعضای هیأت علمی دانشگاهها و ۱۸ مورد (۸۱/۸۱٪) به وسیله کتابداران نوشته شده است.

در زمینه موضوعی ۳ مورد (۱۳/۶۳٪) به کتابداری، ۳ مورد (۱۳/۶۲٪) به اطلاع رسانی، ۱ مورد (۴/۵۴٪) به مجموعه سازی، ۲ مورد (۹/۰۹٪) به چاپ و نشر، ۲ مورد (۹/۰۹٪) به فهرست نویسی و رده بندی، ۳ مورد (۱۳/۶۳٪) به مراجع، ۶ مورد (۲۷/۲۷٪) به کتابخانه ها، و ۲ مورد (۹/۰۹٪) به کتاب و کتابخوانی اختصاص دارد. در این مجله هیچ مقاله ای در زمینه کتابداران و ادبیات کودکان درج نگردیده است.

نتایج آماری حاصله از بررسی پنج مجله مذکور در جداول شماره یک تا چهار منعکس گردیده است.

جدول ۲: مقایسه مقالات تألیف و ترجمه شده

عنوان مجله	تألیف	ترجمه
پیام کتابخانه	۱۱۰	۳۲
فصلنامه کتاب	۷۳	۵۷
کتابداری	۴۰	۶۸
اطلاع رسانی	۵۴	۲۲
کرانه	۱۵	۷

همانطور که جدول شماره ۲ نشان می دهد، توجه همه مجلات بجز کتابداری، بیشتر معطوف به تألیف می باشد و این روند در مجله پیام کتابخانه بیش از دیگر مجلات مشهود است.

جدول ۳: مقایسه عملکرد مردان / زنان ...

عنوان مجله	مردان	زنان	کار مشترک	فاقد نویسنده
پیام کتابخانه	۸۸	۴۶	۰	۸
فصلنامه کتاب	۶۴	۶۱	۱	۴
کتابداری	۴۱	۲۳	۰	۴
اطلاع‌رسانی	۲۹	۲۳	۲	۰
کرانه	۱۳	۷	۰	۲

جدول شماره ۳ نشان‌دهنده این است که میزان مشارکت مردان در تألیف و ترجمه مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی عمدتاً بیش از زنان می‌باشد. این تفاوت در فصلنامه کتاب بسیار اندک ولی در مجله پیام کتابخانه نزدیک به دو برابر است.

جدول ۴: مقایسه عملکرد اعضای هیات علمی، دانشجویان و کتابداران

عنوان مجله	هیات علمی	دانشجو	کتابدار
پیام کتابخانه	۴۹	۱۴	۷۹
فصلنامه کتاب	۳۶	۲۰	۷۴
کتابداری	۱۵	۲	۵۱
اطلاع‌رسانی	۲۲	۰	۳۲
کرانه	۴	۰	۱۸

جدول شماره ۴ نشان‌دهنده سهم عمده کتابداران در امر نگارش مقالات می‌باشد. نسبت کتابداران به اعضای هیات علمی، در بعضی از مجلات مثل کتابداری سه برابر و در فصلنامه کتاب بیش از دو برابر است. سهم دانشجویان در دو مجله فصلنامه کتاب و پیام کتابخانه قابل توجه می‌باشد.

جدول ۵: مقایسه موضوعی مقالات

کل	ادبیات کودکان	کتاب و کتابخوانی	کتابخانه‌ها	مراجع	نهرستیزی رده‌بندی	چاپ و نشر	مجموعه سازی	کتابداران	اطلاع رسانی	کتابداری	عنوان مجله
۱۴۲	۷	۱۲	۵۵	۱۳	۱۱	۴	۶	۱	۲۳	۱۰	پیام کتابخانه
۱۳۰	۲	۱۹	۲۴	۱۵	۱۳	۷	۲	۹	۲۲	۱۷	فصلنامه کتاب
۶۸	۰	۹	۲۰	۴	۱۱	۱	۸	۳	۴	۸	کتابداری
۵۴	۰	۱	۱۲	۵	۵	۰	۳	۲	۲۵	۱	اطلاع رسانی
۲۲	۰	۲	۶	۳	۲	۲	۱	۰	۳	۳	کرانه
۴۱۶	۹	۴۳	۱۱۷	۴۰	۴۲	۱۴	۲۰	۱۵	۷۷	۳۹	جمع

مقایسه موضوعی مقالات در جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که تعداد مقالات مربوط به کتابخانه‌ها بیش از ۱/۴ کل مقالات می‌باشد. اطلاع‌رسانی در مرتبه دوم قرار دارد که تقریباً ۱/۵ کل مقالات را در بر دارد و نسبت مقالات اطلاع‌رسانی به کتابداری نزدیک به دو برابر است که روند رو به رشد مقالات در زمینه تکنولوژی اطلاعات و کتابداری مدرن را نشان می‌دهد. مجله اطلاع‌رسانی، با توجه به عنوان آن، حوزه تخصصی اطلاع‌رسانی را در بر دارد که مشمول بیش از نیمی از این مقالات است. در مقابل، نشریه کتابداری کمتر به زمینه اطلاع‌رسانی پرداخته است.

بررسی کلی

از مجموع ۴۱۶ مقاله و گزارش مندرج در مجلات کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲۷ مورد (۶۴/۹۰٪) تألیف و ۱۴۶ مورد (۳۵/۰۹٪) ترجمه است (نمودار شماره ۱).

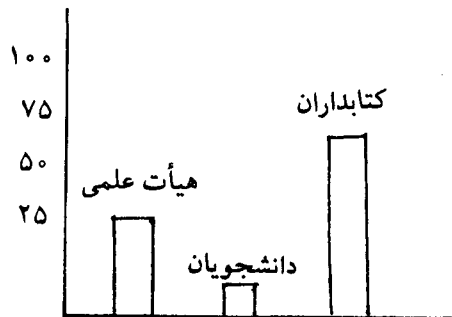
نمودار ۱: مقایسه تألیف / ترجمه

از همین تعداد مقاله ۲۳۵ مورد (۵۶/۴۹٪) توسط مردان، ۱۶۰ مورد (۳۸/۴۶٪) به وسیله زنان، ۳ مورد (۰/۷۲٪) به صورت مشترک نوشته شده است. تعداد مقالات فاقد نویسنده ۱۸ مورد (۴/۳۲٪) است.

نمودار ۲: مقایسه عملکرد مردان و زنان

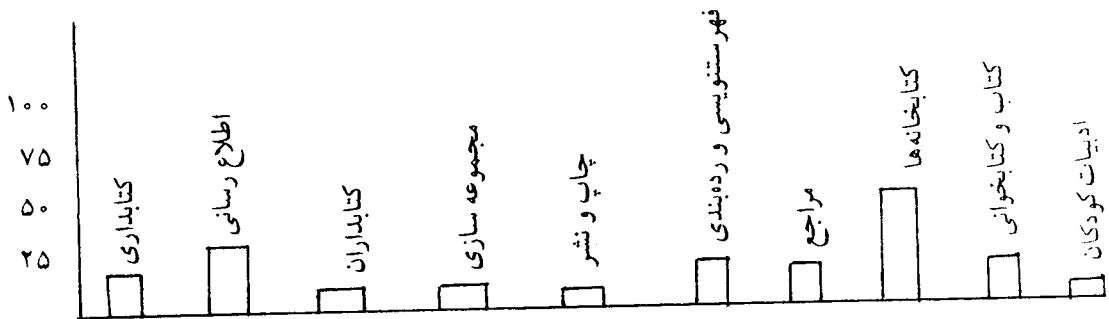
از این تعداد مقاله ۱۲۶ مورد (۳۰/۲۸٪) توسط اعضای هیأت علمی دانشگاهها، ۳۶ مورد (۸/۶۵٪) به وسیله دانشجویان و ۲۵۴ مورد (۶۱/۰۵٪) توسط کتابداران به رشته تحریر در آمده است (نمودار شماره ۳).

نمودار ۳: مقایسه عملکرد اعضای هیأت علمی، دانشجویان و کتابداران

در زمینه موضوعی ۳۹ مقاله (۹/۳۷٪) به کتابداری، ۷۷ مقاله (۱۸/۵٪) به اطلاع رسانی، ۱۵ مقاله (۳/۶۰٪) به کتابداران، ۲۰ مقاله (۴/۸۰٪) به مجموعه سازی، ۱۴ مقاله (۳/۳۶٪) به چاپ و نشر، ۴۲ مقاله (۱۰/۰۹٪) به فهرستنویسی و رده بندی، ۴۰ مقاله (۹/۶۱٪) به مراجع، ۱۱۷ مقاله (۱۸/۱۲٪) به

کتابخانه‌ها، ۴۳ مورد (۳۳/۱۰٪) به کتاب و کتابخوانی و ۹ مورد (۲۰/۱۶٪) به ادبیات کودکان اختصاص دارد (نمودار شماره ۴).

نمودار شماره ۴: مقایسه موضوعی

نویسندگان و مترجمان

مجموعاً ۱۹۴ مؤلف و مترجم در تهیه مقالات مورد بررسی شرکت نموده و تعداد ۲۱ مقاله نیز به صورت کار مشترک و یا فاقد نویسنده بوده‌اند: جدول شماره ۶ مؤلفان و مترجمان را همراه با تعداد مقالاتشان نشان می‌دهد.

جدول ۶: تعداد و درصد مقالات مؤلفان و مترجمان

تعداد مقالات	تعداد و درصد مؤلفان و مترجمان
۱	۱۰۲ (۵۲/۵۷٪)
۲	۴۳ (۲۲/۱۶٪)
۳	۲۲ (۱۱/۳۴٪)
۴	۱۲ (۶/۱۸٪)
۵	۳ (۱/۵۴٪)
۶	۵ (۲/۵۷٪)
۷	۶ (۳/۰۹٪)
۹	۱ (۰/۵۱٪)

همانطور که ملاحظه می شود، بیش از نیمی از مقالات را کسانی ترجمه یا تألیف کرده اند که فقط یک مقاله نوشته اند و تنها ۷/۷۱٪ مقالات توسط افرادی تهیه شده که آنها بیش از ۵ مقاله منتشر کرده اند.

خلاصه و نتیجه

همانطور که در متن مقاله مشاهده می شود، بیش از ۶۰٪ مقالات را تألیف در برمی گیرد. سهم مردان در تألیف و ترجمه مقالات بیش از ۵۵٪ است. کتابداران نقش عمده ای در تألیف و ترجمه مقالات به عهده داشته و بیش از ۶۰٪ مقالات توسط آنان تهیه گردیده است. در زمینه موضوعی، بیشترین مقالات به کتابخانه ها و پس از آن به اطلاع رسانی اختصاص دارد و بیش از نیمی از مقالات را افرادی تهیه کرده اند که تنها یک مقاله منتشر نموده اند.

